

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

- Türklük etrafında zihniyet birliği M. M. Kocer
Konya defterdarı Ali Muhlis bey hayatı ve şiirleri. Abdülkadir Erdoğan
Yarım asır önce Konyanın yabancı gözle görünüşü . O.Ş. Uludağ
Mevlânânın Ressamları Ş. Uzluk
Konyada musiki M. R. Gazimihâl
Görüşlerim adlı eser hakkında Leman Sili
Halkevi faaliyeti

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

YIL: VIII İKİNCİKÂNUN 1944 SAYI 63

TÜRKLÜK ETRAFINDA

ZİHNİYET BİRLİĞİ

M. MUHLİS KONER

Bir memlekette yapılan inkilâbın esaslı semere vermesi o memleketin her türlü idare şubelerinde muhtelif işleri gören kimselerin zihniyetlerinde birlik hasıl olmasına veya hiçdeğilse esasta ayrılık bulunmamasına bağlıdır. İdarecilerin herşeyde çok farklı düşünceleri, çok ayrı ve aykırı sistemleri doğurur. Birbirine zıt sistemler ise her sahada makûs istikametler hasıl eder. Bu muhtelif istikametler karşısında gençlik nereye doğru götürülecektir, hedef nedir? Belli olmaz; mesela maarif ve terbiye sisteminimizin gideceği yol tayin edilirken istikameti kararlaştırılan birinci derecede idarecilerle onu tatbik eden diğer tabakaların o sisteme, o yola candan iman etmeleri ve hepsinin esasta, zihniyette bir olmaları şarttır. Bu birlik olmasa direktif veren her şube başka başka istikametler tayinine kalkacağı gibi onu tatbik eden ikinci ve üçüncü

Konya Halkevi Dergisini İlgilendiren

Bütün Yazılara Diğer evrak

Konya HALKEVİ Reisliğine gönderilmelidir.

derecede icra tabakaları da her biri türlü ve hattâ birbirine zıt fikirler ve tatbikler göstereceklerdir. Bu vaziyet karşısında iş ne olur? Elbette yürümez ve yalnız yürümekle kalmaz, karma karışık olur. Acaba bizde gerek birinci derecede direktif verenler, gerek onu tatbik eden diğer icra tabakaları bu dediğimiz şekilde midirler?.. Vereceğimiz cevap, öyle olmağa çalışılıyor, mahiyetindedir.

Çünkü her işte görüşü, tatbiki, istikameti birleştirmek çok zengin bir kültüre, kuvvetli bir ihtisasa, sönmez bir ideale sahip bir idareciler tabakasının vücuduna bağlıdır. Mutlakiyet, meşrutiyete böyle bütün idare sınırlarını nefsinde taşıyan kuvvetli şahsiyetler devretmedi, o sistemin iycabı böyle idi; hududu olmıyan bir istibdat nufuzuna mâlik bir vükelâ ve onların elinde kukla olan bir icra tabakası. İşte mutlakiyetin meşrutiyete verdiği insanlar... Meşrutiyet ise her vakit söylediğimiz gibi mütereddit tanzimatın biraz daha yeni tiplerini yarattı

Fakat ruh, az farkla o ruhtu; Cumhuriyetin devraldığı da budur. Yalnız her devrin, kendi içinde taşıdığı fertlerin ve zihniyetin çok üstünde asırların süze süze getirdiği mükemmiliyeti gösteren bir dâhisi olur.

Cumhuriyetin banisi Mustafa Kemal işte o dâhidir.

Etrafındaki inkılapçılarla Türkiye'ye her sahada yep yeni bir istikamet açtı. Şimdi İnönü o istikametın büyük rehberidir. Ve etrafındakiler de bir ideal timsalidirler. Bu yüksek zümreden sonra birinci derecede idare eden ellerde dahi bu zihniyet birliğini görüyoruz. Bu sınıfı da istisna edersek diğer tabakalarda zihniyet ve sistem ayrılığının daima göze çarpmakta olduğunu inkâr edemeyiz. İdare adamımız vardır ki muhafakâr vehattâ esasları kavramamıştır, öylesi de var ki bazen lüzumundan fazla liberal..

Maarif ve terbiye adamımız vardır ki işi hakkile kavramıştır. Öylesi de vardır ki haberi yok.

Hulâsa her sahada az çok bu vaziyet görülüyor. Bunun için işler yukardan aşağıya doğru geldikçe yüksek esaslarından bir kısmını gaybediyor. Fakat şurasını da söylemek lâzımdır ki bir içtimaî hey'et ve bir icra tabakası içinde bu kadar yüksek bir vahdet manzarası bulmak, hususile bizim gibi yedi asırlık bir Osmanlı sistem ve zihniyetini taşıyan bir milletin kültür sahasında birden-

bire bütün şumulile değışerek hakikî bir kültür vahdeti örneği göstermesini beklemek te çok garip olur. Attığımız seri adımlarla daha yüksek esasları bulacağımıza iymanımız var. Yalnız inkılâpçılarımızın her şeyden evvel her saha ve tabakada az çok olması beklenen bu birliği meydana getirmek hususunda daha yüksek hamleler yaptığını görmek iştıyakındayız.

KONYA DEFTERDARI ALİ MUHLİS BEY HAYATI VE ŞİİRLERİ

ABDÜLKADİR ERDOĞAN

Konyaya karşı yüreklerinde duydukları samimî yurt duygularını muhtelif vesilelerle izhar etmek suretile bir çok kıymetli edebî parçalar vücuda getiren şâirler arasında iki büyük zati hatırlamak imkân haricindedir. Birisi onaltıncı asrın son yıllarında, diğeri ise ondokuncu asrın ortalarında Konya Defterdarlığında bulunan bu iki şahsiyet Anadolu şehirleri arasında Konya'yı görmek ve onun Meram bağlarına gönül vermekte çok üstün bir hususiyet göstermişlerdir. Bunlardan birincisi Gelibolu'da dünyaya gelen ve muhtelif yerlerde Defterdarlıklarda bulunan meşhur Türk bilgini Mustafa Âli efendi olup tarih ve edebiyat sahasında birbirinden üstün vasıflarda çok değerli eserler vücuda getirmeye muvaffak olmuştur. Tanzimatın ilânını takip eden yıllarda aynı vazifeyi ifa eden Ali Muhlis Bey ise bir aralık defterdarlığında bulunduğu Konya'ya karşı daha yakından bir alâka göstermiş ve bunu fırsat buldukça bol bol ifade ve ihsas eylemekten kendisini menedememiştir. Yakın zamanlara kadar Yazma mecmualarda dağınık bir kaç edebî parçasına tesadüf ettiğimiz bu şâirin hakiki kıymet derecesi hakkında esaslı bir bilgimiz pek te mevcut değildi. Kendi ensâlinde Bursa'da yaşamakta olan bir kadının sandığında ata yadigâri olmak üzere korunmuş olan kıymetli yazma divanı elimize geçtiği zaman, onun, aynı zamanda Türk Edebiyatı Tarihinin tanzimat devresinde gelen büyük ve kudretli mümessillerinden birisi olduğuna inanmakta tereddüde düşmedik. Bizzat kendi el yazısı ile yazılmış olan ve belli başlı divanlarda mutad olduğu üzere hurufu heca tertibine konmadığından dolayı karalama halinde kalmış bulunan bu eserin ikinci bir nüshasına tesadüf edilebileceğine bugün için ihtimal verilemez. Ali Muhlis Bey'in tarafımızdan bizzat tetkik edilen bu kıymetli diva-

nından nerelerde vazife verdiğini ve muasır ricalden kimlere nisbet ve intisabı olduğunu öğrenmek, Nakşî'liği sevmekle beraber Mevlevî'liğe de fazla bağlı bulunduğunu gazellerinin ihtiva ettiği beyitlerde görmek mümkün olabilir. (1) Konyayı, tozundan ve çamurundan şikâyet eden bir çok yabancıları adetâ utandıracak bir tarzda medhetmek suretile pek sevdiğini ve benimsediğini görüyoruz. Hattâ hâltercemesini öğrenmeden evvel kendilerinin fenafilvatan olmuş bir Konyalı olduğuna bile hükmediyorduk. Elimize geçen divanını gözden geçirdikten sonra Ali Muhlis adını taşıyan bu muhterem zatin Konyalı değil, halis muhlis bir İstanbullu olduğunu görünce hayretler içinde kaldığımızı söylersek pek te mübalega etmiş olmayız. Araştırmalarımıza göre (M. 1227) tarihinde Dergâhı Âli kapıcıbaşılarından Mustafa Paşa zade Ömer Tahir Bey'in sulbünden İstanbul'da dünyaya gelen bu zat, medrese tahsilini gördükten sonra evvela Enderuna, sonra da Divan-ı Hümayun kalemine mülazemete başlamış ve müteakiben eski seraskerlerden Mustafa Nuri Paşa'nın maiyetine girerek onun hazine kâtibi ve hazinedarı olmuştur. (2) Bilahare intisab eylediği haccân sınıfında kalarak bu sonuncu durumunu (H: 1260) tarihine kadar öylece muhafaza etmiştir. Müteakiben uhdesine rütbe-i saniye verilmek suretile Niş defterdarlığına gönderilmiştir. Kendi ifadelerine göre hiç bir istihkakı olmadan Niş gibi mühim bir vilâyete defterdar olarak gönderilmesi, netice itibarile, hakkında pek te hayırlı olmuştur denilemez. (3) Niş'te

(1) — Ali Muhlis Bey'in Nakşibendî tarikatına mensub olduğunu şu beyitten anlıyoruz :

Biz zerre-i gubarını mihre değişmeyiz.

Biz hakipayı Âl-resûl nak'şibendîleriz.

Onun daha fazla olan mevlevîliğe temayülünü ise Konyaya aid tertib ve tanzim eylediği muhtelif manzum parçalarda görmek kabildir.

(2) — Yazma divanından aldığımız aşağıdaki beyit, onun hiç bir istihkakı olmadan Niş gibi mühim bir Vilâyete defterdar olmasını ifade etmektedir.

Yokken istihkakı asla Muhlis'in hiç bir şey'e
Saye-i lutfunda şahin oldu defterdarı Niş.

(3) — Fatin tezkiresi, S: 372. Ali Muhlis Beyin yazma divanında bu zat hakkında dağınık satırlara tesadüf edilmektedir. Onun elviye-i hamse müşirliğine tayin olduğu zaman Mora muhacirlerine oturma yeri olan Parga Kalesi içinde yeniden inşa ve ihya eylediği cami için şöyle bir tarih söylemiştir.

Müşiri Hittai Yanya Cenabı Mustafa Paşa
Ki zatını Hüda etmiş hemişe es'adü emced
Yapıldı Parga hısnında kemali cudı lutfundan
Bu dilkeş camii valâ bu hayri eşrefü es'ad
Hele cevher gibi bir nushedip Muhlis dedim Tarih
Muhacirler Namaz kılsun yapıldı Pargada Mabed.

(4) Sadri adını taşıyan faziletli bir zat ile halef selef olmasına rağmen onun, mezkûr şehirde kaldığı müddet zarfında muhasebe başkâtibliğinde bulunan Yovan adlı bir Bulgar hakkında söylediği güzel bir gazelinde oradan duyduğu bezginlik hislerini aşağı yukarı sezmem mümkün olmaktadır. Nihayet Ali Muhlis Bey orada beş yıl kadar kaldıktan sonra (H: 1265) tarihinde İstanbul'a dönmüş ve bir müddet ikameti müleakib (H: 1266) yılında Konya Defterdarlığına tayin olunmuştur. Kalın bir cilt teşkil eden kendi elyazısı ile muharrer divanında görülen kayıtlara göre Lebib, Neş'et, Galib, İzzet, Pertev, Rasih, Edib, Tayyib, Belîğ, Nâli, Hamdi, Nedim, ve Baki gibi muasırı olan ve olmayan bir çok şâirlerin şiirlerini tanzir ettiği (5) ve ayrıca Tabsıra müellifi Âkif Paşayı çok takdir eylediği görülmektedir. (6)

(4) — Ali Muhlis Bey'in ifadelerine bakılırsa Niş defterdarlığına tayin olunduğu zaman Sadri adlı bir zat ile halef selef olmuşlardır. Edebiyatla alakası olacağını kuvvetle tahmin ettiğimiz bu sonuncu zatın şahsiyet ve hususiyeti hakkında bugün için esaslı bir bilgimiz yoktur. O, yukarıda kaydettiğimiz hâdiseyi bir beyit ile tesbit etmiştir.

(5) — Şu beyitlerde bunları görmek kabildir:

Yoktur Lebib Efendiye tanzire kudretim
Muhlis bunu şimdi değil her zaman dedim

Nazmı Muhlis Dürrü yektadır Lebibi Ekremi
Güncü tab'ı gevheri mazmun ile meşhûn imiş,

Muhlis Lebib efendi gibi var sefada ol
Bikeslerin muin olacak kirdikârı var.

Neş'etü Galible İzzet gibi Muhlis Ben de ah
Hemdem olmam korkarım gayret helâk eyler beni

Galib oldum harî cevri âleme
Ben de Muhlis Neş'et âsâ ölmedim.

Ben Pertev'i tanzire çıkıştım diye Muhlis
Arzeyleme bu nazmı yârânı azize.

Husuli kâme vergiş eylemekete çok taab yok mu?
Taabsız vasılı kâmolmağı haktan taleb yok mu?

O gülruyun gönülden ateşi hicranını def'e
Bana bağı Meram'ı Konya'da bir gonca leb yok mu?

Gönül kûyî dılarada yine feryadü zarettin
Hicab etmezmiş ol şevkî tasdia edeb yok mu?

Yazma divanında görülen şiirler arasında Niş ve Konya'dan başka Sakız'dan, Manastır'dan ve Bursa'dan dahi bahsedişine bakılırsa bu üç şehirle de bir münasebetinin bulunduğunu kabul etmek icab eder. (7) Fakat en güzel ve âşikane parçalarının Konya hakkında söylenmiş olduğuna göre bulunduğu diğer şehir ve kasabalardan ziyade burasından memnun kaldığını tahmin etmekte kuvvetle isabet etmiş oluruz. Yukarıda söylediğimiz gibi onun Konya defterdarlığına tayin edilmesi, Niş'te duyduğu acıları hayli unutturmuştur. Bu unutturmakta Mevlana'nın da büyük bir tesiri olduğuna büyük bir ihtimal ile hükmedilebilir:

Beyhude gezme gel a gönül kesbü kâre git
Gûşet sözüm Müşiri Hüdavendigâre git.

Hem burçu evliya, hem o zatın makarrıdır
Rehyabı güncü feyzolunur ol divare git.

Bulmaksa maksadın yine bir babı lutfu atâ
Hiç durma var o dergehi devletmedare git.

Kış geldi geçti vakti sefer dirisen gönül
Şimdi gidilmiyor ise evvel bahare git.

Muhlis kabul eder seni reddeylemez o zat
Havfetme var Müşiri Hüdavendigâre git

(5) nci notun sonu :

Aceb bezmi cihanda ahû zarû nâleden başka
Şefayı hatırı mucib olur zevku tarab yok mu?

Bu bezrai fenada Rasih âsâ Muhlise bilmem
Sana hüznü elemden başka kat'a mükteseb yok mu?

Çarhın gözü görmüş değil İzzet gibi şâir
Aynı nerede, nerde o üstadı yegâne

Galib âsâ galib oldum mülkü nazma malikim
Simdi elfazü maani heb raiyettir bana.

Nazirin görmemiş Muhlis felek Nâlii üstadın
Şiir söylermiyim ben o ülüvvüşane bakdıkça.

(6) — Konya defterdarı Ali Muhlis beyin aşağıdaki beyti tanzimat edebiyatının büyük mümessillerinden birisi olan Akif Paşayı takdir ettiğini göstermektedir.

Benim de Âkifâsâ Muhlisa senki mezarımda
Yazılsun kim şehid oldu o şeydayı muhabbettir.

Burada onun Konya'da vazife ile bulunduğu sıralarda tanzim eylemiş olduğu şiirleri sıralamadan evvel ölümü ile mezarı hakkındaki sözlerimizi de ilâve etmek icab eder. Ne yazıktır ki bu husustaki bildiklerimiz, bu gün için, bizi pek te tatmin etmekten uzak bulunmaktadır. Kendisi (H: 1268) senesi başlarında vefat etmiştir. Fakat bu ölüm keyfiyetinin Konya'da mı, yoksa İstanbul veya başka bir yerde mi bulunduğu belli değildir. Konya ve İstanbul mezarlıklarında uzun zamandanberi yaptığımız tarihî araştırmalar esnasında böyle bir mezarın mevcudiyetine dair ufak bir kayda veya kitabeye rastlanılmamıştır. İleride belki bu hususta bir belgeye tesadüf etmek mümkün olacaktır.

Şimdi burada Ali Muhlis Bey'in Konya'ya dair tertip ve tanzim eylediği şiirlerinden muhtelif parçalarını sırasıyla dercedeceğiz ve ondan sonra da miktarı bir hayli yekûn tutan manzum parçaları arasında daha güzel ve sanatkârâne olduğunu tahmin ettiğimiz şiirlerinden bir kaç nümuneyi seçmekle iktifa eyliyeceğiz:

I

Himmet etti destgirim Piri âzam Konyada
Hatırı gamkînim oldu şadü hurrem Konyada

Hazreti Hünkâre minküllülvücuh teslim olup
Rahat etmekliktir ey dil semti eslem Konyada

Neyyiri gerdunı nilüfame pertevpaşolup
Kubbei Hadrayı Mevlanayı ekrem Konyada

Feyzi mahzı kibriyadır halka bişekkü güman
Hazreti Monla kim ol nurı mücessem Konyada

Neş'eyabı camı şevk ü feyzolup gelmekteyim
Her ne dem dergâhı Monlaya gitsem Konyada.

Yarei âlâmı günagunı dehri gecreve
Oldu Mevlanayı Rum'un lutfu merhem Konyada.

O masaydı Kâbetülüşşakı makamı Piri Rum
Dergehe olmazdı âbı, misli zemzem Konyada.

Nefhayı haletfezayi naye hasrû güşedüp
Oldu gönlüm sırrı Mevlanaya mahrem Konyada.

Matbahı ihsanının dilsiri in'amı olup
Oldum elhak kâmım üzre bende [kulzüm Konyada.

Mihri cudı Pir'e nisbet zerreden ahkar iken
Yadotur mu kıl tefekkür lutfu hatem Konyada.

Matbahı Monlaya girse cennete girdim sanur
Nimeti bininneti gördükçe âdem Konyada.

Nayi Mevlanayı dinlerken kulak asmam ana
Bülbülü şuride kat'a çekmesün dem Konyada. Kühl için

İsfahane cüstcuyı külhîçin gitmek abes
Varken ey dil hâki payı piri efham Konyada.

Matbahın bulsaydı çare hiymekeş şütranına
Sarbanbaşı olurdu Piri Edhem Konyada

Neş'ei sahbayı işkı Hazreti Hünkâr ile
Hamdülillah her demim geçmekte bîgam Konyada.

Hazreti Monla Celalüddin celali tam ile
Sus deyince andeliban oldu ebkem Konyada.

Akilane davranup Muhlis kaçırma fırsatı
Cüstcuyı feyzi Pir et gezme sersem Konyada.

Neş'elendim badei gülrengi feyzi pir ile
Aazreti Hemdem'le hemdem oldum Konyada.

(7) — Şu iki beyitte Sakız'ı gördüğü gözükmektedir :

Çiğnedin geçtin de bir arak nuşetmedin
Şimdi pek ağzım sulandı vafederken Sakız'ı.

Bezmi meyde vafederken dün şarabı Sakızı
Mesti sahbayı emel kıldı bizi ter Sâkızı.

Şu beyitler ise onun aynı zamanda bir vakıtlar Manastır'da bulunduğu
ihham etmektedir :

Gördün fûruû şem'i eana Manastır'ın
Rengü ziyası şulei niranı andırır.

II

Bu hıram ile zan ey serbülendim Konyaya
Bir sehi servi edasın şehlevendim Konyaya

Arzuyu paybusun olmasa kimler gelür
Nurlaynım. efendim, dilpesendim Konyaya

Murtabit olmaz idim bu rütbe ben dil bağlayup
Fikri zülfün olmasa bendi kemendim Konyaya

Mübtelayı derdi işkım olmaya gelmiş gibi
Oldı dermiş ol mehi nev derdmendim Konyaya

Pek soğuk durmuş iken Muhlîs efendim geldi de
Kendimi pek çok ısıttım şimdi gittim Konyaya

Şehri Zûr'dan kuvvei pürzürü celbikalble
Sen selimüttab'ı celbettin efendim Konyaya

Zûru bâzû ile kıldın şehrizûrî muntazam
Bu şerefle avdetin gayet beğendim Konyaya.

Lutfu Mevîlanaya makrun oldu Muhlîs Konyada
Etmem artık lutfu çarhı duna makrun gönlümü

(7) neî notun sonu :

Gönlümü beytüssanem sanmış Manastırlı güzel
Sıyıtı nakus zannedüp te nalevü feryadımı.

Gelmiş hayali yâde Manastırlı âfetin
Muhlîs figanü nalede bir çan sadası var.

Bursa hakkında da şöyle bir gazeli vardır :

Pınarbaşı dü çeşmi giryenakimden kinayettir
O şöhret Bursa'da fartı sirişkimden ibarettir.

Büyük kaplıcaı medheylemekten maksad ahhaba
O şuhun kapkaç oğlu olduğun bir hikâyettir.

Ben ol abdalı merdi namuradım kimse bilmez kim
Figanımdan sipihrin gerdişi ancak şikâyettir.

Ceradı gam üşürdün başıma ey meh Çekirge'de
Mücerret mezrai maksuduma kasdın hasarettir.

Viliyinetimdir Mustafa Paşayı terketmem
Nigâhı Bursa'dan Niş'e bana Muhlîs inayettir.

Ey selimüttab'ı vâlâşan müşiri muhterem
İftirakı hâki payin kıldı mahzun gönlümü

Semti Şehrizuru pek zor geldi teşrifin bana
Yaktı nayı firkatin ateşten efsun gönlümü ?

IV

Kıt'a (8)

Sanma defterdar olup geldim efendim Konyaya
Manevi dergâhına çarubkeş gönderdiler.
Rusiyeh pürmâsiyet gelmişse de Muhlîs kulun
Kılma red farzeyle bir abdi habes gönderdiler.

V

Kıt'a

Şahı âlem etse dervîşanını Monlayı Rum
Pek az ettim zanneder ihsanını Monlayı Rum
Çok mu Muhlîs sus hitabı susturursa bülbülü
Taşa tesir ettirir fermanınını Monlayı Rum.

VI

Kıt'a (9)

İktibası nurı feyze geldi meyûs eyleme
Ey feyzbahşeyi âlem, ey şehi pürkekrümet
Kıl münevver Muhlîsin lutfile kalbi tiresin
Zerreperverlik edüp ey Şems-i burcu merhamet

VII

Beyit (10)

Lutfedüp ey Şems-i gerdun u hakikat Muhlîs'in
Kalbi târikin münevver eyle allah aşkına.

(8) — Konya defterdarı Ali Muhlîs Bey'in yazma divanındaki kendi ifadelerine göre bu kıt'ayı Mevlâna Celalüddini Rûmî'nin Konyada meveud olan türbesine asılmak üzere inşâ etmiştir.

VIII

Kıt'a (11)

Hayatında çalıştın itilayı kadri dîn ettin
Ziyaret türbeni farzoldu ey Sultan Alaüddin
Mualla türbene girdikte Muhlis kalbine filhal
Füyuzatı İlâhî doldu ey Sultan Alaüddin.

ix

Gazel (12)

Nesimi cenrete benzer havayı bağı Meram
Nasıl feda olur âdem safayı bağı Meram

Dimağı âdemi lebrizi buyı cennet eder
Bahar mevsimi gülgoncehayı bağı Meram.

Getirmeyor dile hiç arzuyu bağı vatan
Safavü neş'ei haletfezâyı bağı Meram.

Düşünce feyzine mazhar Cenabı Monlanın
Riyadı cennete döndü fezayı bağı Meram.

Misali bağı İrem neş'elendi anda gönül
Sana farızadan oldu senayı bağı Meram.

Bütün meramını icra ederken anda müdam
Eder mi Konyalı terkü fedayı bağı Meram.

Çıkar mı hiç dili firkatkeşimden ey Muhlis
Safavü cünbüşü hatırküşayı bağı Meram.

(9) - Bu kıta dahi, yine kendi ifadesine göre, Konyada Şemsi Tebrizî türbesine talik olunmak üzere tarholunmuştur.

(10) - Bu beyit te aynı vechile Şemsi Tebrizî türbesine asılmak üzere yazılmıştır.

(11) - Ali Muhlis Beyin bu kıt'ası, yine kendi ifadesine göre, Konyada Sultan Alaüddin türbesine talik olunmak üzere orada iken tanzim edilmiştir.

(12) - Bu gazel ise onun Meram bağlarından aldığı zevkia bir ilhamı eseri olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Ali Muhlis Bey'in yazma divanından çıkardığımız Konya'ya aid şu manzum parçaları yanında âşikane ve mütesavvıfane şiirleri de miktar ve mana itibarile çok ve incedir. Edebiyat ve sanat bakımından güzel olduğunu zannettiğimiz onlardan bir iki parçanın burada naklini uygun buluyoruz :

I

Yolun bulup haremi hası yaredek gideriz.
Gönül biz ol deri devletmedaredek gideriz

Gelince kandilebin yade kanmayup Mısra.
O arzu ile biz Kandeharedek gideriz.

Vatanda hüznü derun çekmedenseşimdiçikup
Safayı dil bulunur bir diyaredek gideriz

Dahalet eyliyecek yoksa başka bir yerimiz
Felek şikâyet e senden nigâred ek gideriz

Ümidi feyzederek müsteşarı akle uyup
Gönül müsiri Hüdavendigâred ek gideriz.

O semte bakmayarak germü serdi âleme hiç
Gönül bu kış çıkar evvel baharedek gideriz

Felek cefa ile Muhlis sıkıştırır sa bizi
Sıbayı rehber edüp semti yâred ek gideriz

II

Bir şeb o mehi nazile zevrakçede çaktık
Kandilli'de gökkandil olup kandili yaktık

Bir kaç kadar âyine cemal vardı kayıkta
Körfezde bizi görmediniz biz size baktık.

Dün gördüğümüz Bahrisefidli güzelin biz
Bulduk suyunu sahili vasle kadar aktık.

Çok cevru cefa eyledi Muhlis bize dildâr
Pek tutmuş idik damenini şimdi bıraktık

III

Subhedek dinmedi eşkim ruhiâlin anarak
Eridi şem'ı tahammül bu şeb artık yanarak

Beni dilteşnevü bîneş'e bıraktın niçe dem
Sarılup boynuna emsem lebila'lin kanarak.

Öpeyazdım hat-ı ebruyı lebini az kaldı
Gördüğüm anda seni eski civanım sanarak

Eyledi kesbi safa zaikai tıflı derun
Meyi işka seriengüşte daim yanarak.

Beni döndürme sakın Muhlisi suzane deyu
Dili zârim sana yalvardı efendim yanarak

IV

La'li lebi gülfamına benzer müli buldum
Geysunu bir az andıracak sünbülü buldum

Ağzı kara, güftarı acı olmasa ey meh
Hali lebine benzetecek fülülü buldum.

Gezdim, aradım ben çemenistanı seraser
Rengi ruhunu andıracak bir güli buldum.

Şeb tabeseher naleme demsaz olur ancak
Muhlis bu gülistanda heman bülbülü buldum

YARIM ASIR ÖNCE

KONYA'NIN YABANCI GÖZLE GÖRÜNÜŞÜ

Dr. O. Ş. ULUDAĞ
KONYA MEBUSU

(62. nci Sayıdan)

Konya Mevlevihanesinin Şeyhi, hakıykatın Müslüman dünyasında pek büyük hörmete naildir. Ona Hazreti Mevlâna, Hazreti Pîr, Çelebi Monla, Aziz Efendi dendiği gibi Monla Hünkâr diye de muhterem bir ad verilir. Bütün bu muhtelif invanlar, en yüksek bir kudret ve kudsiyeti gösteren tamamıyla aynı mânâda isimlerdir.

Başka keyfiyetler, Mevlevilerin kurucusu ve ilk Monla Hünkârı Mehmed Celâleddin'in ve onun neslinin siyaset ve din hükümlerine olan Halk inancının teşekkülünde bu suslu invanlarla rekabet edebilirler. Bu keyfiyetler, çok defa pek karanlıkta kalan vesikaları dikkat ve ehemmiyetten uzak bulundurmaksızın, memleketin başlıca âilelerinde babadan oğla kulaktan geçen rivayetlerde olduğu gibi, zamane göre intikal ile daima bir ihtilâf esası saklayan aynı sebepler üzerinde dikkatle yapılan mütaleaların neticesi olarak, gelecek tarihî hulasadan çıkacaktır.

Bu suretle yalnız Konya'nın Mevlevî dervişleri tarikatının kuruluşu tarihini değil, fakat bilhassa Halk arasında Monla Hünkârı hakıyî Osmanlılar Sultanı olarak göstermeye sevk eden sebeplerin anlaşılacağını sanırız. Üçüncü Alaeddin'in (H.707 - M.1307) bu

ırkın son Sultanının ölümü ile Rum Selçuklarının tahtı kimsesiz kaldığı zaman memleketin muvakkat idaresi, bizzat Ertuğrul'un oğlu Alaeddin'in vekili Osman tarafından Şeyh Celaleddin'e verilerek bunun tarafından Konya tahtında kendisine halef olarak tanındı.

Bu devir hâdiselerinin faydalı bir tarafı hakkında bizim toplayabildiğimiz şeyler kısaca bunlardır :

Mehmed Celaleddin'in, Selçuklu Türk İmparatorlarıyla hiç bir akrabalık bağı yoktu.

O, Hicrî 604 de, Buhara hükümeti dahilinde bulunan Orta Asya şehri Belh (Balk) da doğdu. Babası (Mohamed Behar - Eddin Véled) ünlü bir âlim idi ve geniş bilgisinden dolayı (Sultan Uléma) adını almıştı; Anası Horasan Kırallı (Mohamed-Hazroun chah) in kızı bir prenses idi.

Babası kendi istegiyle, bütün âilesi ile beraber vatanından çekildiği vakit Mehmed Celaleddin ancak dört yaşında idi. Bu kıt'a-nın Kırallı, müşavirlerinin arzusuna ve taassup ile tahriklerine uyarak, Müslüman olmayan bütün halkı memleketinden def' etmek kararını vermişti. Mehmed Celaleddin'in babası (Sultan - Uléma) bu merhametsizce projeyi haber alarak, bir Cuma günü mü'minler şefinin ve büyük bir Mü'min kütlesinin huzurunda bir va'z vererek orada hazır bulunanlara hitabetti: (Enné Allahou Téâlah hellè huvè Rabul Alémin ummé Rabul Müslimin?), (1) Yani (Allah herkesin Rabbi değildir), hatip Hükümdara doğru döndü ve ona dedi : (Bütün Müslüman olmayanları hangi hakla def' etmek kararını aldınız ?)

Hükümdar ve bütün hazır bulunanlar, herkesi kesmek projesinden bu suretle vaz geçtiler ve Müslüman olmayan Halk, muhakkak bir ölümden kurtulmuş oldular. Fakat Hükümdar, büyük iradesine yapılan bu itirazdan dolayı kızdı ve (Sultan - Uléma) gözden düştü.

Bundan dolayı (Sultan - Uléma), âilesile birlikte evvelâ Bağdad'a sonra Mekke'ye hicret etmenin ihtiyatlı bir hareket olacağına hükmetti; oradan Karaman'a ve nihayet Konya'ya gelerek kat'i surette yerleşti.

(1) - Kitaptaki imlâ aynıyle muhafaza edilmiştir. Dr. O. Ş. U.

Bu, Türk Selçuk İmparatoru Üçüncü Alaeddin'in resmi da'veti üzerine vaki' oldu, ki (Sultan - Uléma) ve bütün âilesi Konya'da yerleştiler. Orada yine bu Hükümdar o zaman Mevlevîhaneyi kurdu ki hâlâ mevcuddur ve bu isim ile ve Türbeîşerif adı ile tanılır.

Sultan Ulema, Konya'da pek ünlü bir felsefe ve mezhepler kanunu kürsüsü te'sis etti, büyük bir miktarda talebe yetiştirdi ki bunlar arasında bilhassa oğlu (Mohammed - Eddin), hicrî 608 de öldüğü vakit kendisinin yerine geçti.

Az zaman sonra İran'ın mühim şehri Tebriz'de doğmuş, Avrupa'da (Tauris) adıyla tanınmış olan meşhur İran'lı Şeyh (Chemsî Tabrizli) Konya'da onun yanına geldi. O, Mehmed Celaleddin'e pek samimî olarak bağlanmakta gecikmiyerek tasavvuf meslekine katıldı ve onun çok gayretli bir müridi oldu.

(Chemsî Tabrizli), Konya'ya gelişinden bir yıl sonra öldü, sağlığında kendisi için hususî surette bina edilmiş olan âbideye, Şems dergâhına (Ghemsî-Derkiah) gömüldü.

Mehmed Celaleddin, ünlü dostunun ölümünden çok keder duydu, ona hörmet olmak üzere Farisî veya İranî dil ile altı ciltlik bir eser nazm etti. (1) Bu, (Chemzi Tabrizli) nin tasavvuf meslekine ve sağlığına nazaran yazılmış bir eserdirki Mehmed Celaleddin onunla daha yukarlarda söylenmiş olup, üçüncü Alaeddin tarafından bina edilen ve merkez mevkîi o zamandan itibaren Mevlevîhanede kararlaşan Mevlevî dervişlerinin İslamî din tarykatını kurdu.

Bu dervişler tarafından kabul edilen kostüm (Chemsî Tabrizli) nin elbisesinin aynısıdır; onun başlıca parçaları yakasız uzun bir gömlek'den ve bilhassa (Sikkeîşerif) denilen kula renkte yüksek bir keçe başlıktan terekkebeder.

Dinin kendi esasları bakımından Mevlevîler diğer Müslümanlardan hiç bir suretle ayrılmazlar, fakat onlar (mukabelei şerif) yapmayı, hele bu törenlerde kullanılmasına izin verilip ney ve santur'un katıldığı şarkılarla birlikte, kendileri tarafından Kırallı Peygamber David'e atfolunan kaidelere göre dans etmeyi kabul etmeyen selâ-

(1) - Bu te'lif, şimdî Ankara valisi olan Abidin paşa tarafından dikkate değer ve ma'kul haşiyelerle, bir kaç yıl önce Türk diline çevrilmiştir. Eser, Konya Umumi Valisi Sâid paşa tarafından İngilizceye dahi çevrilmiştir.

hiyyetlere mâliktirler.

Bu konuya daha geniş olarak girmekten önce, Konya Mevlevi-hanesinin doğru bir ta'rifini yapmak, ve evvelâ Mevlevî kurucusu-nun ve nesillerinin sahih olmayan imtiyazları meselesini aydınlatarak bütün Osmanlı İmparatorluğu içinde onun başlıca mensuplarını göstermek münasiptir.

Bu hatâda Halk inancı, tekrar edelim, aşağıdaki maddelere da-yanan bir yanlış anlamadan dolayıdır :

Son Selçuklu Türk İmparatoru üçüncü Alaeddin kendi yerini tutacak bir mirasçı sahibi olmadan çok ihtiya-lamış olup İmpara-torluğun büyük mesned sahipleri tarafından bir Halef seçilmesine şiddetle üzüldü. Ricaları red ederek olgun kararlariyle olduğu ka-dar askerlik meziyetlerle de kendisinin yüksek kudretinin sağlam-lanmasına büyük bir kuvvetle yardım eden meşhur bir sülâle Pren-si Ertuğrul üzerinde sebat etti. İmparatorluğun büyükleri İmpara-tora, Halkın Mevlevîhane Şeyhini tahtın vârisi olarak tanımayı çok, büyük memnuniyetle görebileceklerini hürmet ve ta'zim ile a edince, Hükümdar, eyi görüşlerinin en yükseğini açık olarak ken-disi söyledi.

Sultan üçüncü Alaeddin, seçimini, daha yukarıda söylenmiş olan, Ertuğrul üzerinde kararlaştırdı. Bu şeyler, üçüncü Alaeddin'in hicrî 707 (bizim tarihimiz 1307) de ölümüne kadar böyle kaldı. Onun tarafından kendisine halef olarak gösterilen Ertuğrul az zamandan beri ölmüştü. Üçüncü Alaeddin'in ölümünde, İmparatorluğun en yüksek dinî şahsiyeti olduğunu gördüğümüz Mehmed Celaleddin, rahmetli Hükümdarın ordularına kumanda eden Ertuğrulun oğlu Osman'a, babasının ölümü ile kendisine aid olan tahtın sahipliğini almaya gelmesini, o vakit yazdı. O esnada Bizans İmparatorlarına karşı harp etmekle uğraşan Osman, kendisi dönünceye kadar hü-kûmeti bizzat idare etmesini Mevlevîler Şeyhinden istedi. Bu emir sadıkane bir surette yapıldı ve Mehmed Celaleddin, yeni Hükümdar sayesinde bir çok tekke veya Mevlevîhaneler yaptırarak Mevlevî ta-riyatını zengileştirmek için istifade etti.

Osman, yeni hükûmetlerini ve çok büyük nüfuzunu muzafferiyet-leriyle daha ziyade büyüttüğü vakit Konyaya döndü, ki orada Şeyh Mehmed Celaleddin, saltanatı ona teslim etti, ve tevcih merasimini yaptı. Mehmed Celaleddin, sonra Halk tarafından hürmet ve ta'zim

görerek Mevlevîhaneye çekildi, ki bu Halk onu bilhassa Sultan Os-manı kendisi takdis etmek i'tibarında sayıyordu

Yeni Sultan tevcihi içinde, Şeyh Mehmed Celaleddin'in siyasi rolü kâfi gelmişti.

Osman'ın nesilleri Konya Mevlevîhanesi Şeyhine karşı hürmetin eserlerini göstermekte devam ettiler, ancak 922 (1516) da Sultan Selim, İran'ı ta'kiyetmek üzere bu şehirden geçerken, Mevlevî dervişlerini Müslüman kanununa aykırı prensipler sahibi olarak gösteren Şeyhülislam'ın tahrikiyle, Mevlevî manastırının tahribini emretti.

Mevlevîhane Şeyhi, Şeyhülislamın yaptığı isnadın aksine olarak tariyatın, İslamlığın yardımcısı olmaktan ve Halifenin zaferine ça-lışmaktan başka bir şey yapmadığını Sultana gösterdi.

Sultan iradesini geri aldı; fakat Mevlevî Şeyhlerinin dinî ve moral nüfuzu ağır surette tehlikeye atıldı.

Daha sonra Sultan Mahmud, hicretin 1224 (1829) senesinde onun aslına, hanedanının teessüsüne bol bol yardım ederek ma'nevî nüfuzunu canlandırdı ve Konya Mevlevî Şeyhine Müşir fahrî nazırı tevcih etti. Aynı zamanda âilesi için senede bin Türk lirası ile Şeyh ve çocukları için yetmiş Türk lirası ibsanetti. Bundan başka Sultan Mahmud, Mevlevî Şeyhine, Halife ile doğrudan doğruya muhabere etmek gibi yüksek bir lutuf bağışladı.

Bu geçen şeyleri te'yidetmek ve Şeyh Celaleddin sülâlesinin Selçukîlerin siyasi mirasçısı olmadığını göstermek için, hatırlataca-ğız ki, âilenin erkek evladları askerlik hizmetinden ancak müsamaha ile müstesna tutulurlardı ve ikinci Abdülhamid 1889 ikinci Kânununda çıkardığı bir irade ile Mevlevî Dervişleri tariyatı kurucu-sunun kendi evladları lehinde olarak, bir imtiyaz verdi.

MONLA HÜNKÂR . — Mevlevî Dervişlerinin ünlü tarikının büyük rütbelerine âid tasnif ile, (Türbei Şerif'in ve onun mensuplarının tarifleriyle, ve nihayet dervişlerinin tasavvufî törenlerinin bir görüşü ile, ve imparatorlukta mevcut bulunan bu tariyate âid manastırların sayılmasıyla Şeyh Monla Hünkâr'ın hakıyî mevkîini okuyucularımı-zın fikirlerine yerleştireceğimizi umarak bu târih araştırmasını biti-receğiz. Şimdiki Monla Hünkâr ve Mehmed Celaleddin Hazreti Mevlana'nın yirmidokuzuncu halefi, Abdülvahid Çelebi adını taşır.

Her ne kadar kendisi şahsî olarak ne olan üstü geniş bilgiye, ne de pek mümtaz gösterişe sahip değilsede Mevlevîlerin genel mümtazlığı, onu, Müslümanlar nezdinde yükseltmekte ve ona hörmet bahşetmektedir. Fakat kudretleri ve şahsiyetinin hususi imtiyazları orada tevakuf ediyor.

Abdülvahid 1888 Temmuz ayında babası Mustafa Saffet'in ölümü ile onun yerine geçti. Onun gelişi dolayısıyla Padişah ona Mecidiye nişanının büyük kordonunu ve büyük oğlu Abdülhalim'e aynı nişanın üçüncü rütbesini ihsanetti.

Monla Hünkârın bu tekkede herbiri fâhir bir mesned işgaleden Konya Mevlevîhanesinin diğer büyük memurları vardır ki bunlar onun silsile cihetinden nesilleri arasından alınmışlardır. Çelebi inşaatını taşıyanlar Konya'da hemen hemen yüz sayısına yakındır; onların çoğu evlidir ve şehirde otururlar.

Konya Mevlevîhanesinin büyük rütbe sahiplerinin mertebeleri şöyledir :

1. - Çelebi Efendi veya Aziz Efendi.
2. - Çamkacı (Tchamkadji) efendi, Çelebi'nin vekili.
3. - Aziz başı, vekilharç.
4. - Türbedar efendi, Cami içinin nazırı.
5. - (Semis) dedesi, (Chemsî Tabrizli) tekkesinin şefi.
6. - (Mesmêni - Han), (mesnienzi - cherif) in mütercimi.
7. - Nizam başı, musikî şefi.
8. - Dede'ler, yani Büyük Baba'lar. (Bu Dede adı aynı zamanda kendilerine Can yahud Canlar denen bütün Dervişlere verilir).

TÜRBEİ ŞERİF. — (türbei şerif), yahud mukaddes mezar :

Mehmed Celaledin'in mezarı dolayısıyla Konya Mevlevîhanesi kısmına verilen ad dır ki, Konya şehrinin içinde, Hükûmet sarayı civarında, çarşının ucunda Sultan Selim camisi yanında ve şehir

kütüphanesinin bulunduğu meydandadır. Türbei Şerif sekiz kubbelidir. Bina, içeride, herbiri ayrı bir kapıya mâlik olan üç SAHN'a ayrılmıştır.

Sağdaki sahn çelebilere ve târih itibariyle onların çocuklarına mezarlık olarak ayrılmıştır. Mehmed Celaledin'in mezarı orada bulunup Ehram şeklinde ve üstü yeşil çinilerle örtülü bir kubbenin siperi altındadır. (50) kilogram (40 okka) ağırlığında gümüşten on kollu bir şamdan, mezarın başucuna konmuştur.

Ortadaki Sahn, bütün Müslümanların ibâdetine tahsis olunmuştur. Buraya (mescidi şerif) yahud "Mukaddes Ma'bed," denir. Orada Altun'dan, Gümüş'den ve Bronz'dan yapılmış yüzden fazla Şamdan, gece gündüz yanar. Bu ibâdet yerinin hizmeti, kendi emri altında başkaca iki Derviş bulunan Türbedar efendi tarafından idare olunur. Onun yardımcıları belli saatlerde mumları yakmak, ve tam bir temizlik te'min etmektedir.

Soldaki Sahn, yukarıda söylediğimiz gibi Mevlevî Dervişlerine âid tasavvuf merasimine mahsustur.

Bilindiği gibi; Mevlevîlerde var olup diğer Müslümanlarda bulunmayan bu tören, yalnız Cuma günleri genel ibadetten sonra ve bundan başka Çelebinin emrettiği vakıtlarda yapılır, tâki Dervişler Kur'anın şu âyetinin icrasına hazır bulunsunlar : "İnsan oğlunun geleceği saati de, Ân'ı da bilmezsiniz."

Bu merasimi yapan Dervişler, ayaklar çıplak, kollar salip şeklinde açılmış ve eller birisi ileriye, öteki arkaya çevrilerek kalkık olduğu halde Sahn'ın etrafında bir dâire çizerek dönerler. Monla Hünkâr mürakabe tavrıyla yahud hayâle dalmış olarak, Şark usulünce halılar ve yastıklar üstüne oturarak buna reislik ederler. Oldukca sür'atli olarak dâirenin her dönülüşünde Dervişler, onun önünden her geçişlerinde hafifce eğilerek münasip bir surette selamlarlar.

Bu dans, bir saat müddetle sürer. Bütün bu zaman esnasında altı musikî bilir, Mesnevî şerif'ten veya mukaddes mecmualardan alınan melodi'leri pek tatlı bir surette okuyarak âletlerle âhengi düzenleştirirler.

Bu âletler, aşağıda gösterildiği gibi dört tanedir :

1. — Nay, Kamıştan yapılmış uzun Filüt.

2. — (Routoum), küçük santur.

3. — (Taîfé), (def - tefi) dahi denilen âlet.

4. — (Halilé), kabaca zil. Bu pek saf sesli küçük bir nevi zildir, ki Kastanyet gibi çalınır.

Dışarıda, caminin etrafında Bekâr Dervişler için zemin katından ibaret onsekiz Höcre tertib olunmuştur. Bunlar evlenirlerse, Türbenin divanhanesini olduğu gibi, Höcresini de terk etmeye ve şehrin başka bir mahallesinde oturmaya mecburdurlar. Bundan başka onlar başlıklarını, aşağıdan sardıkları hafif bir sarık ile ta'dil etmeye mecburdurlar.

Onsekiz Höcreden maada, bunlardan daha büyükleri, daha iyi döşenmişleri ve daha zarif olanları da vardır, ki bunlar, Çelebi'lere ve büyük mansıb sahiplerine mansustur. Bir tarafta Höcre'ler ve Türbei Şerif bulunur, ve diğer tarafta karşı karşıya yemek odası ve matbah bulunur. Bu iki mesken hey'eti, Höcre'lerde bulunan Derviş'ler tarafından ekilmiş çiçeklerle düz bir kuşak halinde çevrilmiş avlu tarafından ayrılmışlardır. Bu avlunun ortasında devamlı olarak fışkıran bir kaynak vardır ve bahçeleri sulamaya yarar.

Mevlevî Dervişlerinin Tekke'leri. Monla Hünkâr'ın emri altında olarak bütün Osmanlı İmparatorluğunda, hele Küçük Asya'da (66) sayıda olarak yayılmıştır, ki bunlardan on tanesi birinci ve ellialtı ikinci sınıftandırlar.

İstanbulda birinci sınıftan üç Mevlevîhane ve ikinci sınıftan bir Tekke vardır.

Birinci sınıf olanlar şunlardır :

I. — Yenikapı Mevlevîhanesi, şimdiki reis Mehmed Celaleddin Dede efendi. Orada Kemal Ahmed Dede Efendininin Kabri tebcil olunur.

II. — Kasımpaşa Mevlevîhanesi, Ali Çelebi Efendi tarafından idare edilir ve Sırrî Ali Dede Efendinin kabri orada bulunmaktadır.

III. — Beyoğlu Mevlevîhanesi, bu adı taşıyan büyük cadde üzerinde ve âdi olarak (Tekke) derler. Şeyhi Atâullah Dede Efendidir. İsmail Subhi Efendinin kabri orada görülmektedir.

İkinci sınıftan olan Tekke, Bogaziçinin öte kıyısında, Üsküdar'dadır. Onun reisi Ahmed Ârif Dededir. Orada ta'zîm olunan mezar Nu'man Dede Efendinindir.

Birinci sınıftan olan öteki yedi Mevlevîhane şunlardır :

1. — Konya merkezindedir ki Kurucu Celaleddin'in yahud Rumî'nin mezarı oradadır.

2. — Manisa Tekkesi, 3. — Karahisar, 4. — Bahariye, 5. — Mısır Mevlevîhanesi, 6. — Gelibolu Tekkesi, ve nihayet

Bursa'da bulunan Mevlevîhane.

En meşhur olan ikinci sınıf Mevlevîhaneler şunlardır :

1. — Konya'da (Chemzi Tabrizli) Mevlevîhanesi, ki orada birinci Monla Hünkârın meşhur dostunun, ilhamcısının, muavininin mezarı tebcil olunur; ve mukaddes MEDİNE şehrinin, ŞAM'ın ve KUDÜS'ün Mevlevîhaneleridir.

MEVLÂNÂNIN MİNYATÜRÜ

sakallıdır. Renklere göre: daha ziyade bir siyah tesiri veriyor. Kaşları gür ve siyah, gözleri büyükçedir. başında, sivri bir külâh vardır. Ardında mihraba benzer ve içerisi koyu yeşilden açık sarıya renkler vardır. Altında bol bir şalvar ve kuşak, ayakları çıplaktır. Ayaklarının yanında yeşil kaplı bir kitap duruyor. Saçı iki omuzuna ayırık iniyor.

Bütünü itibarile, renkler koyudan başlayarak açık sarılarda bitiyor. Tertip ve tarz yönünden, Beyazıt kütüphanesinde gördüğüm resme benziyor. Bana öyle geliyor ki, mezkûr kütüphanedeki portreyi işleyen Ressam (1867) de Halep Mevlevîhanesine uğramış ve orada bu kopyayı vücuda getirmiştir. Halbuki, sanatkâr bu eserini suluboya ile işlemiş ve yumurta akı ile verni etmiştir. Eserin aslı benim koleksiyonumdur. Bu eserde de Beyazıt kütüphanesinde ve Mevlâna müzesinde olan eserler gibi Ressamın adı yazılı değildir. Yalnız, A.Sabuhî Dede'nin kaydına göre: resmin (1867) yılında Halep Mevlevîhanesinde Abdülmecit hazinedarı tarafından Abdülgani Dedeye hediye edilen portreden kopya edildiği anlaşılmaktadır.

VI. Tek portreden ibaret olan bir resim, yenikapı Mevlevîhanesi kütüphanesinde bulunuyordu. Şeyh Osman Efendiye Sultan Mecit tarafından hediye edilen bir portredir. Müzehhep bir kap içinde 8x12,5 Sm. büyüklüğündedir. Portrede, Mevlâna iki dizi üstüne oturmuştur. Başında destarlı sikke vardır. Başı sol tarafa eğilidir. Sakalı sik ve beyaz arkasında uzun bir hırka ve altında yenli entari tennure giyilidir. Elleri hırkanın yenleri içine sokuludur. İki yen'in birleştiği yerde, tesbih gözüktüyor. Portrede renkler, destar beyaz ve sikke sebye boyasındadır. Hırka yeşil ve tennure sebye kırmızıdır. Yüz sebye, sakal ve bıyık beyazdır.

Portrenin kim tarafından yapıldığı malûm olmamakla beraber, üst sol köşede iki satırlık kitabede حضرت مولانا خوناك تصويروشريف لریدن diye Selçukî hattıyla bir yazı vardır. Veled Çelebiye göre: resmin Mevlânaya ait olması icap ediyor. Vakıa, şemaillerdeki tarife göre, portrede bazı noktalarda uygunsuzluk eksik değildir. Meselâ: Mevlânın son zamanına ait portresi olmalıdır. Fakat, bu yıllarda Mevlâna daha ziyade rengi uçuk, daha zayıf ve hattâ pek yorgun bir halde bulunuyordu. Binaenaleyh, mevcutlar içinde sanatkârın şemaile

en yaklaştığı portrelerden biridir. Bugün İstanbulda inkilâp müzesindedir. 33)

VII. Kompozisyon içindeki bir diğer portreyi w. Arnold ortaya çıkarmıştır. Bu portrede, Mevlâna Konya (8.5.1237) Zerguplar زرگوپلار kuyumcular çarşısından Şeyh Salâhaddin Zergub Kunevinin dükkânı önünden geçiyor. Ön plânda, sağda Mevlâna bir kişiyle geliyor, sol tarafta üç delikanlı Mevlânaya teşrifat yapıyorlar. Hattâ, bunlardan biri Mevlânanın ayaklarını öpüyor. Mevlânanın başında sikke ve destar, arkasında yırtmaçlı hırka, solunda siyah sakallı ve başı destarlı Hüsamettin Çelebi olmalıdır. Hırkasız ve tennurelidir. Onun arkasındaki genç, Mevlânanın oğlu Sultan Veledir.

یکی کنجی بدید آمددرین دکان زرگوپی
زهی صورت زهی معنی زهی خوبی زهی خوبی
زهی بازار زرگوپلن زهی اسرار یعقوبان
که چان یوسف از عشقسن بر آرد شور یعقوبی
ز عشق او دوصدلیلی چو مجنون بند می درد
کزین آتش بدید آید صوری های ایوبی
شده زرکوب و حق مانده تنسن چون زرورق مانده
جواهر برطبق مانده چه زرگوپی و کروپی
بیا بنواز عاشق را که تو جانی حقائق را
بزن کردن منافق را چه تو کروپی بیا شوی

Bu zergupluk "altın verakcılığı," dükkânından bir hazine çıktı, içi, dışı tam ve mükemmeldir, ne kadar güzelliştir, ne kadar güzelliştir.

Yakupların sırlarıyla dolu ne güzel Zerguplar pazarıdır ki Yusuf canı bile bunun aşkıyla Yakup gibi feryadu figan eder.

Burada oturan sevgilinin aşkıyla yüzlerce Leyla, Mecnun gibi zencirleri koparacak derecede aklu fikirden uzaklaşır. Bu öyle bir ateştiki Eyyubun sabırları buna tahammülde görülür.

Zergupluk gitmiş ve hak kalmış, vücudu bir altın verak gibi saf, sade olmuş, cevherler meydana dökülmüş; burada artık ne Zergupluk kalır, ne kerrupluk kalır.

Gel, aşıkları okşa, çünkü hakikatların ruhu sensin, seni aldatan, yanıltan iki yüzünün boynunu vur. 34)

33) — Bu resmi daha önce N.UZLUK Sultan Veled divanı (1941) de renkli olarak neşretmiş sonra ikinci renkli kopyası güzel sanatlar mecmuasında ve Konya Halkevinin Mevlâna nushasında (1943) de intişar etmiştir.

34) — Bütün menakipler bu hâdisiye geniş ölçüde kaydediyorlar. Bilhassa Mevlâna : gazelini bu esnada irticalet söylemiştir. Şeyh Salâhaddin (657 شمس محمد سنه) de Konyada vefat etmiştir. Kabri Mevlâna türbesi içinde Sultanülülema'nın sağ tarafındadır.

İkinci plânda, poyrazdan bir pencereli dükkân içinde Şeyh Salâhaddin (1166—1241) ve çırağı karşılıklı oturmuşlar, örs üzerinde altın döğüyorlar. Kompozisyon, yalnız Mevlânanın tarihî bir cezbe anını tasvir etmesi bakımından da, büyük bir değeri haiz bululuyor. Arnold'daki kayda göre: 14. cü asra ait bulunmaktadır. Hattâ, meşhur büyük ressam Behzatın eserleri arasında gösterilmektedir. Vakıa, kuvvetli bir tahminden başka bir şey olarak kabul edilemiyen bu iddia, her halde Selçukî mektebi tesiri altında kalmış bir Ressama atfetmek doğru olabilir. Bu nokta, benim eserde gördüğüm çalışma tarzına dayanan bir iddiadır.

Çünkü, resim kompozisyonunda, mimarî partilerde ve şahıslardaki kostümlerde bu nokta olanca kuvvetile göze batmaktadır. Binaenaleyh, Arnold'un 14. cü asır olarak gösterdiği bu eserin pek çok noktaları dediklerimi tasdik etmektedir. Hattâ, eser bu noktalardan dolayı pek kuvyetli bir vesika olmaktadır. Behzatın müteaddit mevzularda işlediği pek çok eserlerini gördüğüm halde, burada ilk defa olarak böyle bir eserin Ressamını Behzat olarak tanıyoruz. Arnold'dan başka Şark ressamılarıyla uğraşmış bir çok garpli inceleyicilerin kitaplarında, bu iddiaya tesadüf etmiş değilim.

Bilhassa, eser Mevlevî menakiplerini pek yakından ve hattâ, derinden etüd etmiş bir Ressam tarafından vücuda getirilmiştir ki, sanatkârın bu vak'ayı hâkiki vesikalara istinad ettirmesi, kendisinin pek bilgin bir Mevlevî olduğunu bile iddia ettirmeye kâfi gelmektedir. 35) Şimdiye kadar, aynı mevzula hariçten bir Ressamın meşgul olduğunu bilmiyorum. Onun içindir ki, Arnold'un sanatkâr hakkında verdiği bu haberi ilk defa işittimden hayret ediyorum. Belki de, Behzat بهزاد diye gösterdiği sanatkârın Selçukî devri Ressamlarından birinin adı olması çok mümkündür. Çünkü, eserde filân Behzet diye hiç bir işaret bulunmamaktadır. Daha ziyade, Behzat adlı bir Ressamın olduğu kabul edilmiş bir mecmuadan koparılmış olması düşünülebilir.

35) — Bilhassa bugünkü ressamlar arasında İ. Ça'lı'nın bu mevzuda uğraştığını pek yakından tanıyorum. Hattâ, Mevlevîler adlı bir tablosunu geçen Ankara sergisinde teşhir etmişti. Bu tablonun pek güzel bir kopyası (1943) de Güzel sanatlar mecmuasında intişar etmişti.

Binaenaleyh, buraya kadar saydığım müteaddit eserlerden Mevlâna'nın şemaile göre, tek ve kompozisyon halindeki resimleri, yalnız, bazı noktalara cevap vermektedir. Bunun için, şemail olarak ortada mevcut bilgileri burada tophyorum. Bu bilgilerle eserler arasındaki yakınlıkları veya uzaklıkların incelenmesini okuyucularıma bırakıyorum. Bu uğurda, en değerli bilgileri (1935) den biri müteaddit yayımlarile N.Uzluk vermektedir. Vakıa, bu arada S.Nüzhet'in (Mevlâna S.9) verdiği haberleri teyid edecek vesikaları henüz görmüş olmamakla, esefli bulunuyorum. 36)

N. Uzluk (Mevlânânın yedi öğüdü S.76/80) muhtelif membalara baş vurmuş görünüyor. Mevlânânın şeklini, orada şu suretle tesbit ediyor. Spehsalar (Menakip V. 53) Mevlâna, çok riyazat yapar, günlerce bir şey yemez, sonra çok yemek yiyebilir. pek az uyur, sabahlara kadar, ibadet ederdî. Bundan dolayı, vücudu pek naif idi. Hattâ, bir defa vücudunun, yapılan riyazat hasebile şikayette bulunduğunu bile Hüsameddin Çelebiye söylemişti. Aynı metindeki diğer bir izaha göre: orta boylu, kır sakallı, soluk benizli, başında dumanî destâr, sırtında Bürdi Hindibadi'den بردمندی feracesi ve sert bakışı vardı.

Bu haberleri, Eflâkî ve sevakıp türkçöleri de olduğu gibi veriyor. Abidin Paşa bu noktaya, şu suretle temas etmektedir. (Tercüme ve şerhi Mesnevî şerif cild 1.S.12) Mevlânayı müşarünileyh Efendimiz, müstekimil kad - düz ve adidülkame - uzun boylu olup, mübarek gözleri sarı ile siyah arasında yani elâ ve kaşları mukavves idi. Levni, felâsıl kırmızıya meyyal iken, badehu kesreti riyazat ve mücshade sebebile, sarıya meyyal oldu. Ne mülâhham, ne de zayıf olup, fakat kesreti riyazattan badehu kesbi nehafet buyurmuşlardı.

Binaenaleyh, bu müteferrik vesikalara bazı hilyeleri meselâ: Lûtfi Çelebiyi ilâve edersek, hepsini bir arada şöyle toplamak mümkün

36) -- Şemâi hakkında verdiği bazı kayıtlar benim gördüğüm vesikalarda mevcut değildir. Bu mütemmim haberleri acaba hangi dökümentlere dayıyor? Maalesef bu noktaları tamâmile aydın etmiyor. Meselâ Velede Çelebi'deki Lûtfi Çelebi حلیه hilyesi onu birçok noktalardan yalynlamaktadır.

MEVLÂNÂNIN RESSAMLARI

Ş. UZLUK

I. Kolleksiyonumda Mevlânânın muhtelif kütüphane ve müzelerden kopya edilmiş müteaddit fotoğrafları vardır. Onlardan ilki İ. Mahvi tarafından hediye edilen bir fotoğraftır. Aslı, Tarhanda Şah'ın hususî müzesinde bulunmaktadır. Resim, deri üstüne el ile ve boyalı olarak işlenmiştir. Fakat, sanatkârı meçhuldür. Tablo içinde, iki portre göze çarpıyor. Ön plânda, Mevlâna çömelmiş bir vaziyette, sol eli şakağında, sağ elile dizini tutuyor. Arkasında, kollu bir hırka, başında sivri bir külâh üzerinde önden yanlara doğru genişliyen destar sarılıdır. Düşüncelidir. Kaşları yay gibi ve uzun, gözleri büyükçedir.

Bıyıkları kesik, sakalı seyrek ve uzundur. Karşısında, Şemsi Tebrizî sağ ayağı kalkık ve sol ayağı üstüne oturmuştur. Yüzünü, asayı tutan ellerinden sağ üzerine dayamış, sol elile sağ elini biraz altından asayı tutmaktadır. Genç simalı, uzun saçlı, başında dilimli bir külâh vardır. Sırtında, diz kapağına kadar, bugünkü İran'lıların giydiği entari, ince bir kemerle belden bağlanmıştır. İkisi de, bir noktaya bakıyor. Arka plânda, ufak bir dere uzaklardan dolana dolana akıyor. Daha ilerde, burası tabloda üçüncü plâna düşmektedir, ağaçların önünde bir yapı görülüyor ki, bu ufukla biten dağların ön tarafındadır.

II. Beyazıt kütüphanesinde mevcut bir Mesnevî içine yapılmış tasvirdir ki, kitabın sonunda قد تمت المشوى المعنوى المولى الجلالية الرومية بحمد الله توفيقه في تاريخ يوم الخميس شهر جمادى الثاني ثمان عشر و الف المئى النبويه kaydından hattatın Mes-

nevi'yi (1602) de bitirdiği binaenaleyh. resimlerin de bu tarihten biraz sonra yapılmış olması kabul olunabilir. Eser (1850) Sultan Mecidin anası, Bezmiâlem tarafından vakfedilmiştir. Mesnevî, altı ciltten ibarettir. Birinci ciltte, karşılıklı sayfeler üzerinde ayrı ayrı iki kompozisyon vardır. Birincisinde Mevlâna, bahçe içerisinde yüksek bir sed üzerinde oturuyor ve ders takrir ediyor.

Başında iri bir kavuk, yüzü uzun ve gözleri bir noktaya bakıyor. üstünde kırmızı bir hırka, altında koyu sebye renginde bir tennure giymiştir. Bağdaş kurmuş, sol eli dizi üstünde duruyor. Sağ elile işaret ederek bir şey anlatmaktadır. Ortada, sekiz köşeli bir havuz içinde ördek yüzmektedir. Müridler iki sıra olmuşlar büyük müşridin coşkun kelâmlarını heyecanlar, vecidler içinde dinliyorlar. Herbiri, muhtelif vaziyetlerdedir. Döşeme mermer parçalardan mürekkeptir. Mevlâna'nın oturduğu yerin arkasında parmaklık ve yanında bir ağaç bulunuyor.

Sedirin bahçeye iki kapısı vardır. Koyu yeşil serviler ve çamlar altunî bir ufukla nihayet buluyor. Büyüklüğü 9,5x15,5 SM. etrafında gayet güzel işlenmiş bir tezhip dekoru, gözleri toplamaktadır. Diğer sayfede, Dervişlerin yemek pişirmelerine ait bir kompozisyon mevcuttur. Ortada bir kazan kaynıyor ve etrafında birkaç mürid aş hazırlamakla meşguldür. İkinci ciltte üç tane tablo, üçüncü ve dördüncü ciltlerde ikişerden dört; ve altıncı ciltte dört tane resim vardır. Eserler suluboyalıdır. Ressamları meçhuldür. Renk ve şekilleri teknik yönünden güzel olmasına rağmen, idealist çizgisi mensup bir Ressam tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

III. Aynı kütüphanede (No. 5017) 22x16 SM. büyüklüğünde bir mecmua içinde Mevlâna'nın başka bir portresi vardır. Mecmua, A. Kemalettin Paşanın Tahran sefirliği zamanında, İran Ressamlarından birine yaptırılmıştır. Bunun da diğer Mevlâna portreleriyle meşgul olmuş sanatkarlar arasında Necefli Ağa نجفلی آغا tarafından yapıldığına inanıyorum. Çünkü, aynı Ressamın mezkûr kütüphanede mevcut ikinci bir eseri bulunmaktadır. 30) Mecmua, Bezmiâlem sultan vakfıdır. Mecmuanın içerisinde Mevlânadaki başka, daha bir çok

30) — Bu resim Alman müstefişlik rindandan G. Rosen tarafından ilk defa Almana çevrilen Mesnevî içerisinde neşredilmiştir. Bu tercümenin ikinci tabını F. Rosen (193) de Münih'te yayıma çıkarmıştır. Aynı resmin benzeri Konyada A. Koyun oğlu'nun kitapları arasındaki yazma Mesnevî içindedir.

büyüklerin portreleri mevcuttur. 31) Ressama göre Mevlâna'nın tipi şudur: İri bir vücut, üzerinde baş sola doğru eğilmiş ve üzerinde destarlı bir sikke omuzlarını aşacak kadar, uzun saçlı ve siyah sakallıdır. Saçları sık ve siyahtır. Arkasında tennure, sol eli bükülmüş dizi üzerinde işaret yapıyor.

Sağ eli çömelen sağ dizi üzerindedir. Bir post üzerinde oturuyor. Yerde açılmış bir kitap içinde Mesnevîden alınmış iki mısra yazılıdır. Renkler sarıcadır. Fonda mihraba benzer bir şekil görünüyor. Portre, muşamba üstüne yağlıboya işlenmiştir. Bazı perspektif ve anatomi hatalarına beraber, bir seyyah karakterini veriyor. Vakıa, Asya içlerinde tasavvuf ve şiir âleminde uzun saçları, durgun gözleri ve soluk benizleriyle pek çok tipler yaşıyordu. Fakat, tabloda coşkun bir âşık, derin bir mütefekkirden ziyade, solgun ve siyah renklerden akan karakter. sükûnet içinde muhitte gördüklerimden, işittiklerimden birini toplıyor.

IV. Müzelerde mevcut portrelerden biri Boston şehri müzesindedir. Newyork şehbenderi M.A. Tevfik, bir fotoğrafisini göndermiştir. Eserin oraya ne suretle düştüğü hakkında kat'i bilgim olmakla beraber, F. Martin'in koleksiyonu satıldığı zaman, eserin mezkûr müze tarafından alınmış olması kabildir. 32) Belkide, eserin doğrudan doğruya Şark koleksiyoncuları tarafından müzeye satılmış olması mümkündür. Bu hususta, henüz bir mütemmim malûmat yoktur. Tabloda Mevlâna, dizini elleriyle kilitlemiş bir pozda oturuyor. Arkasında, koyu renkli bir hırka ve başında kavuk vardır. Bıyıkları kesik ve beyaz sakallara mâliktir. Yüzü esmer ve uzuncadır. Portre, hafif bir çizgi üstüne çok az bir gölge ile işlenmiştir.

Portrenin alt kısmında ta'lik bir yazı ile مولوی روم kelimelerini okuyorum. Resmin ne zaman yapıldığına ve Ressamına dair, hiç bir işaret yoktur. Yalnız, teknik yönünden fikrimi söylemek istersem 14. yüzyıl Türk mektebine mensup bir Ressam tarafından işlenmiş

31) — Bu portrenin bir fotoğrafisini değerli dostum Dr. A. Süheyl Konya Halkevinin (1943) de çıkardığı Mevlâna nushasında pek faydalı bir makale ile yüze vermiştir. (1075) de Nesip Dede Konyada Mevlâna türbesinde bir mecmua içinde bir çok resimler gördüğünü haber veriyor. Pek çok araştırmalar yaptığım halde adı geçen mecmuayı görmeye muvaffak olmadım.

32) — Bu resmin ilk kopyasını R. Martin İran Hind Türk minyatürlerinden bahseden kitabında (1912) de bastırmıştır.

olması mümkündür. Eser, şimdiye kadar gördüğüm ve incelediğim portreler yanında işçilik bakımından üstün bir diğere ve olgunluğa mâliktir. Bilhassa, çok kıymetli bir desen mevcudiyeti, eserin olgun bir Ressam tarafından işlendiğine delâlet ediyor. Eser, herhalde şemâilde olan Mevlâna tipine bazı noktalarda temas etmektedir. Bu yönden portre Beyazıt kütüphanesinde bulunan portrelere nazaran, daha çok hakikate yaklaşan bir resim olabilir. Bununla beraber, membaların bahsettiği Aynüddevenin eserlerinden olmadığı pek muhakkaktır.

V. Kütüphanedeki portrelerden bir tanesi, Konyada Mevlâna müzesindedir. Resmin arka yüzüne yazılan yazılarda, ne suretle elde edildiği ve Ressamı hakkında izahlar vardır. (1839) tarihinde Halep Mevlevî Şeyhi merhum Hacı Abdülgani Dede Efendi dersaadette bulunduğu hengâmda cennetmekân Sultan Abdülmecit Han'ın hazine muhafızı vasıtasile hazinesi celileyi ziyaret ettiği bir esnada, hazinesi mezkûrede mevcut Harreti Pir Efendimizin resmi âlisini müşahade etmekle badezziyare muhafız mezkûrden talep etmesi üzerine resmi şerif hediye olarak hassaten Efendii mumaileyhe ihsan edilmiştir.

(1867) de Halep Mevlevihanesine gelen üstad bir Nakkaşın desti muavenetile resmi âlinin bir sureti alınarak asıl resimi kadim dahi seyadetlü Çelebi Efendi tarafından tarafizîşerefimürşidânelerinden talep buyrulmasına binaen, tarafî fakiranemizden huzuru lâmi-ünnur hazreti Pire niyaz maksadı hayır mersadile takdim kılınmakla el'an mahallî kütüphanesi mahsusada emaneti saire meyanında mahfuzdur, Bunun altında, işbu resmi şerif rüşai saniiyesile beraber makam muallâi Mevlânada hıfzedilecektir ve tarafî dervişanemden vakfedilmiştir. 23 ramazan kaydı varsa da tarihi atılmaya unutulmuştur ki, mezkûr resmin Hemdem Çelebinin makamda olduğu bir zamanda kendisine hediye edildiği anlaşılmaktadır.

Resim 17x25,5 Sm. büyüklüğündedir. Beyazıt kütüphanesindeki resimden 8x3,5 Sm daha büyüktür, Tip itibarile mezkûr portreye büyük bir yakınlıktadır. Mevlâna, resimde post üzerinde çömelmiş bir pozdadır. Sağ elini koltuğu altına sokmuş, sol elini diz kapağına iki parmağı gözükmüş şekilde uzatmıştır, Büyük ve uzun kumral

olabilir. Bütün azalarile normal bir vücut, üzerinde uzuna giden bir kafa tası, üzerinde siyah saçlar, hançer biçimi kaşlar, altında iki büyük göz oyukları ve içinde elâ iki iri göz. Düz bir burun altında kesik bıyıklar, küçük bir ağız ve sivri bir çene, sakallar seyrek ve elmacık kemikleri çıkıktır. Kulaklar normal, yüz rengi sarıya yaklaşır. Boyun uzun ve omuzlar geniştir. Kollar ve bacaklar normaldir. Bilhassa, üst kısım ile bacak kısmında müsavilik göze çarpmaz.

Bu tip, bugün aynı familyenin bir çok oğullarında ve kızlarında da höyledir, Bu tîpi daima göz önünde bulunduracak bir Ressam. Mevlânanın portresini vücuda getirebilir. Mevlânayı seven bir Türk bu derin ismin etrafında çalışabilir. Ben öyle umuyorum ki, pek yakında bu uğurda olgun izler kendini yalnız bizde değil, belkide bütün âlemde gösterecektir. Rubailerinde Mevlânanın dediği gibi:

درها هم بسته اندالادرتو
تاره بزددغریب الابر تو
ای درکرم وعزت ونور افشانی
خورشیدومه وستارها چاکرتو

Garibin yolu ulaşsın deye, bütün kapılar kapandığı halde yalnız senin kapın açık bırakılmıştır.

Ey Keremde ve İzzette nur saçan; güneş, ay, yıldızlar senin kulların (kölelerin) dir.

KONYADA MUSİKİ

II

MAHMUT R. GAZİMİHÂL

Selçukî Konyasının hayat ve meclislerini aksettiren manzum metinlerde musikiye dair izlere adım başında rastgeliyoruz. Fakat farisî olan bu metinlerin şairleri bir yandan iyi bildikleri İran edebiyatından az çok teşbih terkipleri aldıkları, eski beyitlere zaman zaman nazireler tertibinden ister istemez geri duramadıkları için, bir yandan da vezin mecburiyetleriyle mısralarında fars edebiyatının alışılmış kelime kalıplarına sık sık yer verdikleri için, ifadelerinin İranî ahenkleri mi, yoksa Konya'nın musiki meclislerini mi canlandırdığı her zaman vuzuhla anlaşılamamaktadır. Neticede, şiir metinlerindeki bilgi kırıntılarını tenkid eleğinden geçirmeden ele alamamak zorunda kalıyoruz.

Meselâ, Sultan Veled Divanında yer yer gördüğümüz *Uşak*, *Hicaz*, *Neva*, *Irak*, *Rarst* gibi makam (perde) adları klâsik makamlardan olarak kulağımıza yabancı gelmediği halde, Mevlâna'nın şu mısraında okuduğumuz “بزیر بزركان” ve “زیرخورد” adlı makamlar hoyalimizi daha yabancı bir acem musikisinin varlığına inandırıyor :

گاه زیر خورد و زیر بزركان ازوست

Şu beyitte “*Lûliyan*,” (yani Hint'ten İran'a gelen musikiciler) ile dolu gece bir cihandır, zühre perde i şengûliyan'ı çalıyor,, diyerek şenkoliyan adlı başka bir acem makamını haber veriyor :

شب که جهان نیست پراز لولیان
زهره زند پرده شنگولیان

Aynı manzum kaynaklarda gördüğümüz *ney*, *musikar*, *erganon* *surna* gibi üfleme; *dutar*, *tanbur*, *rebab*, *çenk* gibi telli; ve *çağâne*, *def*, *dehil*, *tabil* gibi vurma çalgılardan hepsinin Selçukî Konyasında istinasız olarak kullanılmış olduğundan aynı edebî sebeplerle şüphe ediyoruz. «*def ü nay*», «*çeng ü çağâne*,» ve hattâ daha tuhafı «*def ü tabil*,» gibi ifade terkipleri aynen İran şiirinden gelme söz kalıpları sayılırlar; bazan da, vezne uyulmak zoruyla, en arkırı çalgı neyleri birer saz takımı halinde sıraya konulmuş görülürler. Mesalâ, Sultan Veled'in şu parçasında *erganon*, *çenk* ve *surna* bir arada çaldırılıyor :

بگردان ساقیادر باغ مارا
تهراب وصل حیرانی ازین سو
سماع ارغنون وچنگ بنوار
هله بخروش سرنای ازین سو
شماجمه بهم دمساز کردید
برسم پرده آرای ازین سو (1)

Şu takım da onun hayali eseri olsa gerek :

در رقص بهم حوران چون کل همه خوش خندان
نی دفی و بی نایی بی طبلک و سرنایی (1)

Şu mısralarda davul zurnalı bir tabilhaneye “*def*,» katılmış :

نوبت پنجم ز ملک بشنو بر هفت فلک
بی دف و بی طبل و علم بی دهل و بی سرنای
نوبت ما دولت ما هم بزمین هم بسما
دبدبه ماست کون دایم در هر دوسرا (2)

Şu beyitteki “*erganon*,» dan maksadım körüklü org olabileceğine kolay inanılmaz :

چو مطرب سراید بچنگ ارغنون
رساقی خورد باده ارغوان (1)

Bununla beraber, Sultan Veled'in musikiye karşı olan saygısının

(1) - Divan-ı S. Veled (F. N. Uzluk basımı, S. 540 .

(2) - Keza, S. 120.

(3) - Keza, S. 5.

(4) - Keza, S. 349. («Erganon» kelimesinin acem ferhenklerinde türlü anlamları vardır).

onun ilmini edinmek ihtiyacını bile duyurtacak kadar esaslı olmuş olduğunu bu arada hatırlamalıyız. Şu mısralarında o saygının en hatırlanabilir ifadesini buluyoruz :

پیش آن دریای علم بی حدت
کز قطره باشد این کفت و شنود
علم موسیقی اگر چه بی حدست
اندکی کنجند ازان اندر سرود (1)

* *

هم شادی وهم عشرت هم دولت وهم نصرت
هم دف طربهای هم نای و رباب ما (2)

Bin küsur yıldan beri yakın Doğunun en kâmil çalgısı *tanbur ü kebir-i türki* (veya *tanbur ü horasanî*) adıyla Farabi'nin yazdığı büyük türk tanburu (Horasan tanburu) dur. Böyle olduğu halde XIV üncü asrın manzum Konya metinlerinde en ender olarak ondan bahsedilir ! "*Tanbur tentenen diye inlemeye başlayınca,*" deme olan şu mısraı Mevlâna'nın rübaileri arasında okuyoruz :

طنبور چوتن تنن آرد بنوا

Mevlâna'nın ney ve rebaptan başka tanburu da iyi çaldığına dair şifahî bir rivayet zamanımıza kadar gelmiştir. Bununla beraber onun en üstün tuttuğu çalgılar *ney*, *çenk* ve *rebap*'tı; bu tercihi oğlunun duyularında da, *Rebabname*'de de aynen devam eder görüyoruz... Mevlâna'nın mesnevisi neyin sesiyle dile geliyor (şu başlangıcı Nahîfî'nin tercemesinden alıyorum):

Dinle neyden kim hikâyet etmede
Ayrılıklardan şikâyet etmede
Der kamışlıktan kopardılar beni
Nalişim zar eyledi, merd-ü zeni

Bu çalgıların üçü de Horasan 'ın en gözde aletleri olmuş oldukları için, Mevlâna'nın kendi ana yurt musikisinin en muteberine eserinde yer vermiş olduğunu bundan da anlamış oluyoruz : Mesudî

(1) - Keza, S. 359.

(2) - Keza, S. 115.

(ölümü M. 957) İranın yalnız Horasan eyaletinde yedi telli *çenk* (zang) kullanıldığını, ora ahalisinin en gözde çalgısı bu olduğunu anlatmıştır. (1. — Şimdiki Azerî "*tar*," ını andıran ve onun gibi mızrapla çalınan *rebap* da aynı diyarın malıydı ve (M. XII inci asırda meydana çıktığına göre) Mevlâna asrında henüz en moda çalgılardan birisiydi (2) : "Müellifi bilinmiyen bir *Musikî Risalesinde* de rebabın Sultan Mehmet Harezmşah zamanında Harzem'de peydah olduğu yazılıdır

Derviş Ali'nin *Risale i Musiki*'sinde ise bu çalgının Belh'te tasnif edilerek Mehmet Harezmşah zamanında Harzem'de revaç bulduğu gösterilmiştir., (3) Adı geçen Harzem şehri Mevlâna'nın doğduğu yer olduğu ma'ûmdur. Bu münasebetle ilâve edelim ki, Alman arkeoloğu Albert von Lecoq'un Uygur türklerine ait olarak Turfan ve Hoça kazılarında bularak Berlin'de yayınladığı resimler arasında *ney* ve *çenk*'ten başka *zil* çalan musikiciler de görülmektedir... Kısaca : Mevlâna'nın üstün tuttuğu saz takımı hep kendi ana yurduna ait çalgılardan mürekkepti; Konya'da, klâsik sanat olarak Horasan musikisinin en itibarlı kısmı tutunmuş bulunuyordu.

Mevlâna'nın, hayattayken, halkın saza düşkünlüğünden faydalanmış olmak üzere meydan çalgılarına da icabında baş vurduğu anlaşılıyor. Sekizinci asır sonunda kaleme alınmış bir *Menakıb-ı Sipehsâlârın* nihayetinde bulunan ve anonim bir yazarın telif ettiği *Kerâ-Mât ı Hazret-i Mevlâna* adlı eserde "Mevlâna'nın bir gün Sultan Rüküddin'e halk üzerindeki itibarını göstermek üzere nakkareler, nefir, kûs ve zurna çaldırdığını ve bu ses üzerine halkın toplandığını,, okuyoruz (4); metin şudur :

(1) - Prairies d'or (Mürevvic el-Zehab), Barbier de Meynard terceme ve basımı, C. VIII, S. 90-99.

(2) - Bu türk rebabını yaylı rebab çalgısıyla karıştırmayınız. Mevlâna asrında yaylı çalgıya henüz rebap denilmiyordu. Kelimeyi rûbab okumak da yanlıştır.

(3) - Fitrat, Özbek klasik musıkası (Semerkant 1927, s. 41).

(4) - Ali Emirî (Millet) Kütüphanesi, farisî kitaplar No: 90, varak 132.

بعديك دوروز گفتم ای صادقان
زود تر آید نقاره زنان
هم نفیر و کوس و سرنای بهم
نازند ایشان بر زیر وبم
چون نفیر و کوس و نقاره زدند
جمله شهر قونیہ کرد آمدند

Bununla beraber halk sazlarından olarak meselâ “*kolca kopuz*,” un adı Konya’nın o ilk edebî metinlerinde hiç geçmez. Mevleviler klâsik mahiyetteki bir tasavvuf musikisinin yolunu tutmuşlardı; ozanlı şöenler o sanattan ayrı kalıyordu. Anadolu selçukîlerinde ozanlar zafer gününü takip eden akşamlarda o günün erlik sahnelerini *kopuz* çalarak terennüm ederlerdi. İbni Bîbî tercemesinde buna dair tasvirler vardır:

“Şehinşah hazretlerinin fütuhu üzerine elhan-ı canperverle gû-yendelik ettiklerini, alplık ve bahadırılık zikrini *ozanlar* ve *kopuzcular* hikâyeye koyulduklarını,, okuyoruz. Bunlar, ayrıca tanzim edilmiş farisî zafernamelerden ve şiirlerden başkaydı. Farisî şiirler de, “dilpezir ve tarabengiz *pare* ve *peşrevler* halinde bestelenerek, mutribler behadırların dilâverliğini ve düşmanı kahrettiklerini ve pehlivanlar cengin hub elhan ve aheng ve kavl i rast birle hazırlar sem’ine ırıştırırlerdi,, (1) İşte, Konya’nın şimdiki halk ve âşık musikisi, esas itibarıyla bu “ozanlar ve kopuzlar,, geleneğinin devamından ibarettir.

Onu “mutrip ahenklerinin döküntüleri,, gibi saymak gülünç ve yanlış olur. O asırlardaki Konya kibarlarının halk seslerine de meclislerinde yer vermek olgunluğunu göstermiş olduklarını, halk sesini klâsik sanattan aşağı ve hor tutmadıklarını, öte yandan halk musikisinin de pespaye konulara düşmekten uzak kaldığını böyle fıkralar bize açık açık gösteriyor. İlk defa olarak yayınlamakta bulunduğumuz ve nâzımı bilinmeyen şu türkçe mısraların da dil eskiliğine göre o asırların halk musikisi meclislerini andığını kuvvetle tahmin edebiliriz (bağlamaların cediti olan kopuzdan söz açan en eski metin şimdilik budur):

(1) - Muhtasar Selçuknamei İbni Bîbî Tercümesi, S. 348 ve 366.

Gerü varam bir kişi yolda gezerdi,
Elinde saz var, kılın düzerdi;
Urur kâmancı şeyler, ol ıklık.
Bizî savenlere budur konukluk,
Dahî birisünün söyler kopuzu,
Cefadur dostlarının aşî, tuzu. (1)

Buraya kadar üzerinde durduğumuz edebî metin parçalarından Selçukî Konyasında şu dört türlü musiki tarzının ayrı ayrı meclisleriyle tutunmuş olduğunu anladık:

- A) En eski tabaka olarak oğuz boylarıyla birlikte gelip devam eden *ozan musikisi* (halk musikisi, büyük kütlenin musikisi).
- B) *Tabılhane musikisi* (ordu ve açık hava musikisi).
- C) Klâsik mahiyette sanat ve şöen musikisi.
- Ç) Son olarak yukarıdaki kolların yanı başında XIII üncü asırda doğup tutunan *tasavvufî musiki* (*Sema*’).

Bu derecede geniş bir musiki hareketini bir yığın sanatkarın el birliği ancak idame ettirebilirdi. Fakat ne yazık ki içlerinden en ünlülerinin adlarını bile tanımıyoruz !! Tarih yapmasını bilmiş olan Konyanın tarih yazmağı bu derecede ihmal etmiş olabileceğini havsala güç kabul ediyor; onnn için, kaybolmuş tarabnamelerin, muğannamelerini bulunmasını bekleyerek mevsimsiz ithamlara girişmekten kaçınmayı tercih etmeliyiz. Nitekim Konyanın kaybettiğı böyle eski kaynaklardan bir tanesi şimdi Paris Kütüphanesinde okuyucu bekleyip durmaktadır: Kenz-üt Tuhaf.

(1) - Eskiden Raif Efendinin elinde bulunmuş olan bir mecmuadaki 232 mısralık baş ve sonu eksik bir manzumeden (B. A. Erzi istinsahı). Bu metni bana haber vermiş olan Bay A. Erzi’ye burada da teşekkür ederim.

(Sürecek)

“GÖRÜŞLERİM,, ADLI ESER HAKKINDA

LEMAN SİLİ

Muhlis Koner'in Görüşlerim adlı kitabını okuduktan sonra duyduğum his, yalnız bir beğenme veya tatmin edilmiş olmanın verdiği bir manevî haz değildi. Belki bunların hepsi vardı. Fakat herşeyden evvel, bu kitap, bende, düşündürücü olduğu kadar duyuran bir eser tesiri bıraktı. Bu kitabı tamamiyle anladım diyemezsem bile, içimde duydum diyebileceğim. Hocam, eserinin başlangıcında, eğer bununla kültürel bir gençliği bir lahza düşündürürlerse, çalışmalarının mükâfatını görmüş olacaklarını söylüyorlardı. Şimdi bu manevî huzuru duyabilirler. Çünkü okuyanları hakikaten düşündürdü. Kendileri bana kuvvet vermeselerdi, bu kitap hakkında birşey yazmaya cesaret edemezdim. Çünkü, böyle bir eser hakkında konuşabilmek için, onu bütün mânasıyla kavramış olmakla beraber, tecrübelerin olgunlaştırdığı bir şahsiyete ihtiyaç vardır. Ben böyle bir şahsiyetten uzak olduğumu biliyorum. Bu eser hakkında birşey yazıyorsam, büyüklerimizin daima gençliğe karşı gösterdikleri hüsnüniyete güvendiğim içindir. Her insanın, bilhassa hayatta çok kısa mesafe katetmiş olan gençlerin, dâima kendi kendilerine sordukları bazı sualler vardır. Belki her zaman, onları bilmek istediğimizin, şuurlu olarak, farkında değiliz. Fakat, muhakkak ki onlar, şunr altımızın zenginliği içindedirler. İşte, hayat, zekâ, aşk, vicdan, muâşeret, ilim, iman, ideal, felsefe.... Bunlar hakkında çok şeyler okuruz, dinleriz. Fakat, asıl bilmek istediğimiz, bunların kendileridir. İşte bu eser böyle derin bir mevzuu ele almış, güzel bir şekilde işlenmiştir. Belki bu kitabı okumuş olanlar içinde başka türlü düşünenler bulunabilir. Fakat, bu ayrı düşünüş, onların, eseri vücade getiren fikirlerdeki ancak derin tecrübelerin verebileceği olgunluğu, sadeliği duygulardaki inceliği sezmelerine mani değildir.

Muharrir, hayat hakkındaki fikirleri ile hayatı anlamak ve muvaffak olmak için gösterdiği vasıta ve usullerle daha ziyade realist görünüyor. Diğer taraftan, hermeselede dâima şüphe tavsiye ettiği için biraz da septiktir. Fakat, bu şüphecilik bir gâye değil, içtimâî ve ferdî terakki için bir vasıta gibi görünüyor.

İlim hakkındaki görüşleri için kendisine pozitivist denilemez. Gerçi, ilmin, hadiselerle uğraştığına, kanunlar koyduğuna keşifler yaptığına ve bugünün mucize sayılan hadiselerinin, ileride müsbet çerçeveye içine alınacağına. İşaretediyor. Fakat, “Bu, bizzat ebedî meçhulün karanlığını yırtamıyacaktır,, hükmü ile, her devirde bir metafiziğin mevcut olacağını kabul ediyor ki, bunun için kendisine tam bir pozitivist denilemez. Diğer taraftan, Allahı müsbet ilimler vasıtasıyla bulmaya imkân bulunmadıkça, türlü şekil ve istihaleler içinde dinin yine mevcut olacağını kabul ediyor.

Muharririn, terbiyeye ait fikirleri bilhassa alâka yerici dir. Burada, ferdî terbiyenin lüzumu ileriye sürülüyor; diğer taraftan, bunun hakkıyla tatbikine imkân olmasa bile, istidatların tezahürü için, tiplere ayırma, çocuğun yaşı, veraseti, ve istidatlarını nazarı itibara alarak terbiye etmek fikri müdafaa ediliyor ki, bunlar, üzerinde durulması lâzımgelen esaslı noktalardır. Aynı zamanda, ahlâki ve fikrî terbiyenin, güzel sanatlarla beraber gitmesi fikri, bizim için yeni, ve ehemiyetle nazarı itibare alınacak bir görüştür. Ferdin cemiyet üzerindeki, ve cemiyetin fert üzerindeki baskısını izah ederken, muharrirde bir bedbinlik seziliyor.

Eserde, âile kurarken, düşünülmesi, aranılması lâzımgelen esaslar etraflı bir şekilde izah ediliyor. Fakat, muharririn, “kadını,, tamamiyle anladığı söylenemez. Kadının, muhakkak ki his ve insiyakları, değişik haleti ruhiyesi, kendine has zekâ ve kurnazlığıyla tamamiyle ayrı bir âlemi vardır. Bu âlemi anlayabilmek için bizzat o âlemde yaşamış olmak lâzımdır. Kadının davranışlarına tesir eden bu değişik, kendine has hâleti ruhiye ve vasıfları kadının kendisi anlayabilir. Çünkü burada, esas izahı, ancak bir “einfühlung,, yapabilir ki, bu da o âlemi, o haleti ruhiyeyi bizzat yaşamakla mümkündür. İşte muharririn kadın hakkındaki görüşleri, o âlemi ancak uzaktan sezebilmiş, bizzat o hâleti ruhiyeyi duymamış bir kimsenin görüşleri ne derecede isabetli olursa o derecede isabetlidir.

"Yüksek tahsil kadını cemiyet için zararlı olsa gerek,, cümlesi beni düşündürdü. Kültür, cemiyet içindeki kadının zaaflarından kurtulması, moral ve zihin bakımından tekâmül etmesi için elzemdir. Kadını ana olarak düşünürsek, gene kültüre ihtiyacı vardır. Hepimiz biliriz ki, çocuklar küçük yaşlarda bütün iyilik ve güzelliklerin annede toplandığını zannederler. Onlar için anneleri mükemmeliyetin kendisidir. İşte çocukların şuarsuz bir şekilde verdikleri bu hükmü, bu pereştisi sonradan şuurlu bir şekilde geri almamaları, onların nazarında tam bir ana olmak için, lâzımgelen vasıflar içinde en ehemiyetlisi muhakkak ki kültürdür. Kadının kendisini tamamlayacak olan kültürü kazanması için, mutlaka yüksek tahsil yapması icabetmez. Fakat yüksek tahsil kadını cemiyet için neden zararlı olsun ?

Yüksek tahsil kadınında, kadında aranan vasıfların hiçbirisi eksilmemiştir. Belki bazı inkişafalar olmuştur; fakat, o bütün istekleri ve hisleri ve insiyaklarıyla tam bir kadındır. Cemiyet içinde, kadında aranan ve kadından beklenen istek ve davranışları göstermeyen kadın, yüksek tahsil kadını değil, ruh ve beden bakımından normal olmayan kadındır.

Diğer taraftan, yüksek tahsil kadını, cemiyet içinde, ihtiyaç hasıl olursa, kendi ihtisası dahilinde bizzat faal ve faydalı olabilir. O, aynı zamanda, cemiyet içinde vazifesini anlamış, kendisinden beklenenleri idrâk etmiş, mütekâmil bir insan tipidir.

O, tam bir âile kadınıdır. Yuvasının kudsiyetini, vazifesinin mesuliyetini kavramış, olgun bir kadın.

Yüksek tahsil kadını aynı zamanda mükemmel bir anadır. Hem de ileride yetişecek çocuklarına tam bir arkadaş olabilecek, çocuklarının, hisleriyle, her ana gibi sevecekleri, fakat düşünen, anlayan "ben,, leriyle her zaman saygı duyacakları tam bir ana....

İnsanın davranışlarında esaslı rol oynayan mefhumları işliyen bu eserde. insiyaklardan hiç bahsedilmemesi bir eksiklik duyuruyor. His ve heyecanlarımızın yükseltilmesine ciddi bir ehemiyet veren muharrir, bunlarla derin bir münasebiti olan insiyakları ihmal ediyor. Artistin ve âlemin yaratmalarına ve yeni hakikat bulmalarına hizmet eden "dinamik gayri" şuur'un esasını teşkileden ve sosyal reaksiyonlarının temeli olan, hülâsa her yerde dâima karşımıza çıkan insiyaklarımızdan bu eserde bahsedilmesini çok arzu ederdik.

Okuyanları herşeyden evvel, düşündürmek gâyesiyle vücade getirilmiş olan eser cidden muvaffak olmuş bir eserdir. Muharriri kıymetli başarılarından dolayı tebrik eder, gençliğe bu derin meselelerin düşünülmesinde bir rehber olduğu için kendilerine teşekkür ederiz.

HALKEVİ FAALİYETİ

Dil edebiyat-Halk terbiyesinin beşinci toplantısı yapılarak ahlâk ve muaşeret adabı üzerine konuşma; ayrıca münevverlere Konya tarihi hakkında konferanslar verilmiştir.

Sosyal yardım ko-180 ilk mektep talebesine don, gömlek, göğüslük ve pantolon verildiği gibi (40) orta mektep talebesine birer kostüm yaptırılmıştır. Ayrıca mahallelerdeki fakirlere sabun tevzi edilmiştir.

Temsil ko-Lise talebesi tarafından Kozanoğlu temsil edilmiştir.

Spor ko-Lise talebesi tarafından kır koşusu yapılmıştır.

Yayın Ko-Klâsiklerin ikinci neşrolunan kısmı satın alındı.

Toplantılar-Erkek San'at Enstitüsü ve Akşam kız sanat mektebile birlikte bir aile toplantısı yapılmış ve o arada şiirler okunmuş ve monoloğlar söylenmiş ve Gelin Kaynana piyesinden bir parça okunmuştur.

BUGÜN ÇIKMAKTA OLAN HALKEVLERİ DERGİLERİNİN LİSTESİ

DERGİNİN ADI	ÇIKARAN HALKEVİ
Başpınar	Gaziantep
Çorumlu	Çorum
Doğuş	Kars
Erciyeş	Kayseri
Fikirler	İzmir
Gediz	Manisa
Görüşler	Adana
Halkevi	Eskişehir
İnanç	Denizli
İnan	Trabzon
Karacadağ	Diyarbakır
Karaelmas	Zonguldak
Kaynak	Balıkesir
Konya	Konya
Ondokuz Mayıs	Samsun
Taşpınar	Afyon
Türk Akdeniz	Antalya
Ön	Isparta
Uludağ	Bursa
Yeni Türk	Eminönü
Halk bilgisi haberleri	Eminönü

63 SAYININ DOĞRU YANLIŞ LİSTESİ

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
2	28	muhafakâr	muhafazakâr
6	7	müleakib	müteakib

Fiatı [50] kruz

İMTİYAZ SAHİBİ: Halkevi Reisi M. MUHLİS KÖNER
U. Neşriyatı İdare eden: Avukat ve Öğretmen MİDHAT ŞAKİR ALTAN

EKEKON BASİMEVİ—KONYA 1944
